De drijfveren van multitalent Ted van Lieshout

“Ik beschouw het boek als beeldhouwwerk”

Bij de start van de Kinderboekenweek (2-13 oktober) ontvangt schrijver, illustrator en vormgever Ted van Lieshout de Boekensleutel, een literatuurprijs voor een bijzonder kinderboek. Wat is er zo uitzonderlijk aan het werk van deze kunstzinnige duizendpoot?

JAN ERIK GREZEL

Gegeven: een dichter die zwaar verliefd is. Helaas, “de ander is niet terug verliefd”. Gevolg: het grote lijden dat liefdesverdriet heet. De dichter gooit het bijltje erbij neer, kruipt onder tafel en zwelgt in zijn smart. Maar wacht even, dat gaat zomaar niet! De letters komen in opstand: “Wij weten hoe we zinnen moeten maken, maar we zijn niet goed in verzinnen. Wij hebben iemand nodig die van ons een gedicht maakt.” Ze proberen van alles om de dichter weer aan het werk te krijgen, want “het beste medicijn tegen liefdesverdriet [is] een boek schrijven.”

Zo begint het vorig jaar verschenen *Ze gaan er met je neus vandoor* van Ted van Lieshout, dat deze maand in de Kinderboekenweek wordt bekroond met de Boekensleutel, een prestigieuze, onregelmatig uitgereikte prijs van de CPNB (Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek). Het is een meeslepend verhaal, waarin tekst en beeld gaandeweg samenvloeien. Aanvankelijk is het vooral grappig, maar het wordt steeds grimmiger. De zwarte letters raken in conflict met rode. Die proberen de zwarte van de pagina te duwen. Het wordt oorlog. De typografische vondsten die dit zichtbaar maken, passen perfect in de voortgang van het verhaal. Voor jong en oud is het een feest om te … tja, wat eigenlijk? Het is alles in één: lezen, bekijken, ervaren. En het is allesbehalve een gewoon boek. Geen enkel werk van Ted van Lieshout is ‘gewoon’.

GIMMICK

Hoe kwam Van Lieshout op het idee om van letters personages te maken? “Ik heb daar een jaar of zeven mee rondgelopen. Voor *Driedelig paard* uit 2011 had ik een gedicht geschreven dat mopperde over zijn bijzondere vorm; het haalde de bundel niet, omdat het te veel afweek. Met dat idee – mijn materiaal dat gaat spreken – wilde ik verder. Maar hoe kun je een heel boek interes-

Foto: Rosanne van de Poll

Ted van Lieshout

Sinds zijn debuut viel Ted van Lieshout (Eindhoven, 1955) geregeld in de prijzen. Begin deze maand ontvangt hij de Boekensleutel, een zelden toegekende prijs voor een bijzonder jeugdboek: *Ze gaan er met je neus vandoor* (2018, uitgeverij Leopold). Het werk van Van Lieshout is hoogst origineel en eigenzinnig. Grenzen vervagen tussen beeld en tekst, tussen proza en poëzie. En ook tussen traditionele doelgroepen: kinderen en volwassenen.

Van Lieshout maakte al meer dan tachtig boeken. Ook schreef hij scenario's, liedjes en cabaretteksten. Hij publiceerde een paar autobiografische romans voor (min of meer) volwassenen: *Gebr.* (1996), over de dood van een broer, *Mijn meneer* (2014) en *Schuldig kind* (2017). Die laatste twee gaan over het vriendschappelijke en uiteindelijk ook seksuele contact tussen een jongen van 11 en een volwassen man.

Ted van Lieshout breekt een lans voor jeugdliteratuur: "Boeken voor kinderen worden nog vaak gezien als inferieure literatuur. Volkomen ten onrechte. Er is een toplaag van kinderboeken waarin volop te genieten valt: van taal en diepere lagen in een verhaal."

sant maken met zo'n 'gimmick'? Ik heb wel tien verschillende versies gemaakt. Het bleek steeds dat het melig werd of een trucje bleef. Ik moest een goede verhaallijn hebben. Uiteindelijk heb ik gekozen voor de verliefde dichter."

U gaat dus uit van de vorm en daarna komt het verhaal waarin de vorm een belangrijke rol speelt.

"Ja, in veel van mijn werk is het boek zelf ook echt een object. Bij 'normale' schrijvers is het fysieke boek alleen de drager van data. Het verhaal staat voorop. Welke vorm de drager heeft – papier, een scherm, een schijfje – doet er niet zoveel toe. Een boek van mijn hand is méér dan alleen de drager. Het is geen plat ding, het wordt driedimensionaal en het moet als het ware driedimensionaal worden gelezen. Het is niet zo dat de letters uit het papier oprijzen, maar dat probeer ik wél te suggereren. Ik beschouw het boek eigenlijk als een soort beeldhouwwerk."

Komt dat voort uit uw achtergrond? U bent begonnen als illustrator en grafisch vormgever.

"Ik heb geleerd hoe je een boek in elkaar zet. Dat doe ik tegenwoordig met het computerprogramma InDesign. Vroeger moest ik alles knippen en plakken. Op de computer heb je veel meer mogelijkheden. Zo kun je spelen met vormen en met de indeling. De combinatie van beeld en tekst is voor mij van meet af aan belangrijk geweest."

"Bij het maken van een boek zijn verschillende vaklui betrokken: de schrijver, de tekenaar of illustrator, en de vormgever. Die drie doen elk hun eigen werk, maar overleggen niet. Een vormgever kan ook niet zomaar een stuk tekst van de schrijver schrappen. Omdat ik zelf de schrijver, illustrator én vormgever ben, kan ik voortdurend met mezelf overleggen over tekst, beeld en vorm."

> "Ik wil niet met mooischrijverij iets interessant maken wat van zichzelf niet interessant is."

RUIS

Traditionele grenzen lijken in uw werk te vervagen, ook die tussen proza en poëzie.

"*Ze gaan er met je neus vandoor* zie ik als poëzieproject. Bij poëzie staat in mijn ogen niet per se de boodschap voorop, maar het spel met taal. Dit boek bevat ook veel gedichten. Die zijn wel heel anders dan mijn vroegere werk. Mijn eerste gedichten waren ingedikt: met weinig woorden veel zeggen. Tegenwoordig zijn mijn teksten meer 'parlando', op spreektoon. Ik schrijf een vrij korte tekst in dichtvorm waarbij de lezer niet hoeft te zoeken naar wat het precies betekent, maar meteen wel de sfeer proeft. Dat is bijvoorbeeld ook zo in *Onder mijn matras de erwt* (2017). Dat bestaat uit gedichten waarin een meisje van veertien parlando over dagelijkse dingen vertelt. Mij gaat het om het oproepen van haar stemming. Ze is recalcitrant, zoals veel pubers."

Vaak praten uw personages tegen iemand aan, bijvoorbeeld tegen een dichter, een moeder, een dode broer. Of ze voeren een dialoog, bijvoorbeeld met een oudere 'ik'. Vanwaar die aanpak?

"Dat is mijn manier om ruis te vermijden. Er zijn schrijvers die er drie bladzijden over doen om iemand een sok aan te laten trekken. Daar kan ik helemaal niet tegen. Ik wil niet met mooischrijverij iets interessant maken wat van zichzelf niet interessant is. Door mijn vroegere werk als scenarioschrijver voor onder andere *Sesamstraat* en *Het Klokhuis* heb ik die voorkeur voor dialogen ontwikkeld. Een dialoog is direct."

Er zijn ook lezers die genieten van stilistische hoogstandjes.

"Zo'n lezer ben ik niet. Ik ken auteurs die prachtig schrijven, zoals Bart Moeyaert, maar het lukt mij niet om hun boeken uit te lezen, omdat ik steeds struikel over de schoonheid van hun taal. Daarom schrijf ik zelf niet zo. Ik ben spaarzaam met beeldspraak."

"Ik heb wel moeite moeten doen om de manier van schrijven te vinden die bij mij past. Ik wilde vroeger schrijven voor volwassenen. Dat lukte niet. Ik had een hang naar formeel taalgebruik met woorden als *desal-*

Uit: Ted van Lieshout, *Ze gaan er met je neus vandoor*. Amsterdam, Leopold, 2018.

niettemin en *nochtans*. Ook probeerde ik als jongen door complexe gedichten te schrijven intelligenter over te komen dan ik ben. Het was een pose uit onzekerheid. Toen ik voor kinderen ging schrijven, moest ik die woorden en complexiteit laten vallen. En toen bleek dat ik kon schrijven. Naarmate ik meer erkenning kreeg, kon ik gewoon helder formuleren, zonder trucjes, frutsels, kunstjes en franje. Zo kaal en oprecht mogelijk."

Denkt u tijdens het schrijven weleens: deze zin is te ingewikkeld?

"Zeker. Zo'n zin kan ik bijna altijd simpeler maken, bijvoorbeeld door een paar woorden om te draaien. Maar ik schrijf al zó lang dat ik als vanzelf het goede taalgebruik te pakken heb. Voor kinderen schrijf ik 'omarmend'. Ik weet instinctief wat ik wel en niet kan schrijven voor een jeugdig publiek. Praktisch betekent dat ook dat ik een leeftijdsondergrens aanhoud. Bij *Ze gaan er met je neus vandoor* ligt die ondergrens bij een jaar of tien. Maar *Boer Boris*, een populaire prentenboekenserie die ik samen met tekenaar Philip Hopman maakte over een jongetje van vijf dat boer is, is duidelijk bedoeld om voorgelezen te worden aan peuters en kleuters. Rijm en ritme zijn eenvoudig:

> Boer Boris heeft vakantie. Boer Boris gaat naar zee.
> Hij neemt voor alle zekerheid ook alle kippen mee.

VROEGWIJS

Hanteert u ook een bovengrens?

"Nee. Jeugdliteratuur kan heel goed door volwassenen gelezen worden. Je moet er als schrijver rekening mee houden dat een jonge lezer – of degene die voorgelezen wordt – niet over zijn eigen leeftijd heen kan kijken. Een 34-jarige weet wat het is om 11 te zijn, maar andersom kan een 11-jarige niet weten wat het is om 34 te zijn. Bij jeugdliteratuur kunnen volwassenen en kinderen elkaar vinden, omdat ieder voor zich weet wat het is om kind te zijn óf te zijn geweest. Ze hebben niet met elkaar gemeen dat ze volwassen zijn of al waren."

Toch lijkt Ted, die jongen van 11 uit *Mijn meneer*, uw roman voor volwassenen, wat volwassener.

"Hij is vroegwijs, maar hij kan niet over zijn eigen leeftijd heen kijken. Ik was zelf op die leeftijd wel kinderachtiger. Dat zie ik in mijn dagboeken van vroeger. Het punt is alleen: als ik een kind helemaal levensecht zou portretteren, is dat weliswaar charmant en ontroerend, maar na enige tijd verflauwt de aandacht van de lezer."

Wat maakt dat de lezer van *Mijn meneer* wél doorleest?

"De toon. Die jongen moet waarachtig zijn. Waar 'm dat nou precies in zit, weet ik niet. De worsteling om de juiste toon te vinden is tegelijkertijd wat het vak zo leuk maakt. Als je die toon te pakken hebt, voel je: ik heb het! Maar soms ben je hem na twee zinnen weer kwijt."

SOLITAIR

Hebt u ook rituelen die bij het schrijven horen?

"Niet echt. Ik schrijf tegenwoordig weleens 's ochtends heel vroeg. Dan word ik tenminste niet gestoord. Ik houd wel een logboek bij als ik met een boek bezig ben. Dat helpt bijvoorbeeld om verbanden te zien. Ook spreek ik mezelf soms streng toe in dat logboek: 'Ted, nou ben je weer bezig met dat punt, terwijl je daar eergisteren ook al mee zat te knoeien. Hou nou eens op met die onzin.' Het is een heel solitair vak, hoor."

Als u één lievelingsschrijver moet noemen …

"Zonder aarzeling: Annie M.G. Schmidt."

Er staan al 85 titels op uw naam, maar u schrijft en tekent door. Wat is uw diepste drijfveer?

"Zelfexpressie. En ik wil iedereen – kinderen en volwassenen – laten kennismaken met kunst. Mijn medium is het boek. Kijk hier," (Van Lieshout laat zijn jongste, onlangs verschenen werk zien, het schitterend vormgegeven *Kleuren*) "is dat niet prachtig?" Het is een rijkgeïllustreerd boek waarin de schrijver op zijn eigen, karakteristieke manier allerlei kanten van kunst en kleur verkent.

U past als 'totaalkunstenaar' in geen enkel hokje.

"Jawel, in het hokje 'Ted van Lieshout'."